

Seba-danosť v morálnych emóciách A. J. Steinbocka

Pavína Čapkovičová

Čapkovičová, P.: Seba-danosť v morálnych emóciách A. J. Steinbocka. In: *Ostium*, roč. 16, 2020, č. 4.

Self-Givness in Moral Emotions in Phenomenology of A. J. Steinbock

The paper focuses on the analysis of A. J. Steinbock's philosophy, specifically on the phenomenological account of how is subject given in moral emotions. In the first part, the paper deals with the method and the field of experience, in which Steinbock undertakes in phenomenological analysis. First, we focus on generative phenomenology, then we look at defining the moral and emotional sphere. In the second part, the paper deals with distinctive manifestations or forms of self-giveness in moral emotions. We do not look only at the self-revelation, but also at the self-dissembling acts. Thus, we do not only look at the phenomenon of guilt and shame, but also at the stance of pride. Finally, we focus on the characteristic of the interpersonal Myself, which is associated with the phenomena of humility, love and vocation.

Key-words: self-giveness, moral emotions, interpersonal, intersubjectivity, pride, humility, vocation, generative phenomenology

Fenomenológia sa od čias Husserla snaží (okrem iného) vyrovnáť so seba-danosťou subjektu, vnímajúceho vedomia. Čím ono vedomie vlastne je? Sme sami (so) sebou, no pri snahe uchopiť sa, si jednoducho unikáme. Sme jedinečnými individualitami, ktoré však neprišli odnikiaľ. Cítíme, že sme vždy už niekde zasadení. Roztvára sa rovina intersubjektívneho a interafektívneho poľa. Naša pozícia je spoluurčovaná jestvujúcimi podmienkami a obmedzeniami. Je spoluurčovaná druhými. Navyše, cítíme v sebe otvorený horizont možností, nástožčivú nespokojnosť s dosiahnutým. Túžime prekonať hranice.

Cieľom predkladaného textu je priblížiť myslenie A. J. Steinbocka – jeho fenomenologickú analýzu morálnych emócií – v kontexte (ne)možnosti daných emócií prispieť k seba-uchopeniu individua. Primárne vychádzame z diela *Moral Emotions: Reclaiming the Evidence of the Heart*, no v snahe o komplexné nazretie danej problematiky, siahame aj po ďalších Steinbockových dielach. Téma danosti subjektu ako *osoby* je badateľným leitmotívom jeho celej doterajšej tvorby. Okrem Steinbockovej tvorby upriamime pozornosť aj na interpretácie jeho diela. V česko-slovenskom prostredí sa v hojnej miere Steinbockovej filozofii venuje najmä Jana Trajtelová či Jakub Čapek. Niektoré ich publikácie sú pritom v priamej interakcii s nosným dielom *Moral Emotions*. Navyše, pre lepšie uchopenie jednotlivých akcentov konceptu seba-danosť sa zameriavame aj na skúmanie kľúčových východísk a na metódu, ktorú pritom Steinbock používa – na vymedzenie poľa skúsenosti. Touto analýzou sa nám vyjasní pozícia, z ktorej môžeme pristupovať k seba-danosť subjektu skrze sféru morálnych emócií.

Precizovanie metódy alebo na ceste ku generatívnej fenomenológii

Fenomenológiu založil Edmund Husserl na začiatku 20. storočia v reakcii na krízu vied, filozofie a predovšetkým krízu človeka. Husserlovým programovým heslom bol návrat k veciam samým,

pričom bolo potrebné odstrániť neželané skúsenostné nánosy: „Je to metóda radikálneho očistenia fenomenologického poľa vedomia a udržania jeho čistoty od všetkých zásahov objektívnych skutočností. (...) Príroda, celok sveta časopriestorovej objektivity je nám neustále daný; javí sa nám v pokračujúcom trvaní, v prirodzenom postoji je už polom našich prirodvedných skúmaní alebo našich praktických zámerov. Nič nám však nebráni v tom, aby sme svoju vieru v skutočnosť, ktorú pritom neustále prežívame, takpovediac vyradili z hry.“[1]

Husserl pritom spočiatku vychádzal len z takzvanej statickej metódy fenomenológie. Avšak statickosť tejto metódy, ktorá umožňovala dobre uchopiť a popísať intencionálne akty, nebola, zdá sa, dostatočná na vyčerpávajúci popis všetkých funkcií vedomia subjektu. Z tohto dôvodu Husserl postupne začal svoju metódu prehlbovať, doplnil ju o dynamickú rovinu, až sa dostal k vytvoreniu takzvanej genetickej metódy fenomenológie. V tomto poli skúmania sa už nezameriavame na konkrétny, izolovaný akt vedomia, ale upriamujeme pozornosť na časovú dimenziu vedomia - na konštitúciu ja, ktoré sa vyvíja v čase. Všímame si vo vedomí prítomnú sedimentovanú minulosť a zvyklosti či očakávania pre budúcnosť. Do izolovanej statickej metódy sa týmto spôsobom dostáva hĺbka či kontext.[2] V rámci výskumu na poli genetickej fenomenológie sa však začali roztvárať aj širšie dimenzie - kultúrne, historické či sociálne aspekty skúsenosti. Husserl síce výslovne neformuloval tento takpovediac ďalší stupeň metódy, teda generatívnu fenomenológiu, ale v neskorých spisoch ju načrtáva prostredníctvom vyjavenia sa nových, širších súvislostí a problémov vedomia. Oblasť generatívnej fenomenológie primárne súvisela s intrasubjektívnou rovinou a pochopením toho, že všetka objektivita je zakotvená v intersubjektivite. Teda v zakúšaní sveta ako niečoho spoločného pre všetkých, čomu je subjekt bytostne otvorený. V prirodzenom postoji nezakúšame svet ako našu vlastnú predstavu, izolovanú hru našich zmyslov. Do oblasti generatívnej fenomenológie tak môžeme zaradiť medzigeneračnú problematiku histórie, kultúry a sociálny či inak intersubjektívny rozmer ľudského života. Otvára sa tým filozofické skúmanie formovania tradície, identity či rozdielnosti.[3]

Prínos za prehĺbenie skúmania Husserlovej generatívnej problematiky patrí práve Anthony J. Steinbockovi. Komplexne sa tejto oblasti venuje v diele *Domáce a cudzie. Generatívna fenomenológia a Husserl*[4], hoci svoje úvahy o generativite[5] rozvíja či aplikuje v rámci širšej filozofickej tvorby, problematiku morálnych emócií nevnímajú. Práve generatívna fenomenológia umožňuje Steinbockovi dospieť k záverom predkladaným v diele *Moral Emotions: Reclaiming the Evidence of the Heart*. Na nevyhnutnosť tohto uhla pohľadu poukazuje pri interpretácii Steinbocka napríklad Marín: „Podľa neho (Steinbocka, pozn. P. Č.) nie je možné myslieť osobu, ktorá už nie je ponorená v dejinnosti a jej spôsob skúsenosti sveta je zakotvený vo výhradnom intersubjektívnom horizonte.“[6] Len v rámci generatívnej fenomenológie si môže byť človek naozaj daný ako *osoba*: „Seba-časujúci jednotlivec je daný sám sebe ‚tým‘, čo je mimo neho samého, je daný ‚z‘ a ‚prostredníctvom‘ Generativity.“[7] V rámci nej už viac nie som seba-zakladajúci, nevychádzam z ego, ale nachádzam základ v intersubjektívnom, respektíve interpersonálnom rozmere skúsenosti.

Sféra emociality, jej autonómna štruktúra a osobitý spôsob danosti

V poslednom období kladie fenomenológia omnoho väčší dôraz na emocionálnu sféru. Tento trend však začal už Franz Brentano, ktorý emócie nepovažoval len za číre subjektívne prežívanie. Brentano do veľkej miery okrem Husserla ovplyvnil aj Maxa Schelera, ktorý emócie popisoval ako základné ľudské štruktúry, ktoré sú nevyhnutne potrebné na pochopenie nás, ako aj na uvedomenie si sveta ako takého.[8] Vďaka Merleau-Pontymu i Heideggerovi sa v súčasnosti berú emócie, afekty či nálady v zornom poli (medzi)telesnosti, teda interkorporeality či interafektivity. Naše telo je médium, ktoré za normálnych okolností interaguje v prostredí, kde je schopné prijímať a vysielat vibrácie, nasávať atmosféru. Dobré sa to ukazuje na „odchýlkach“, akými môžu byť psychické poruchy. U depresívneho jedinca sa napríklad stráca schopnosť jeho tela rezonovať (*body resonance*) - je ťažké, tuhé a rezistentné voči podnetom z vonka. Nevie sa takpovediac naladiť na spoločnú vlnu, stráca (okrem

iného aj emocionálny) kontakt so svetom.[9]

Serióznou pozornosťou emóciám venuje aj Steinbock, pričom sa zameriava na ich špecifický výsek: „Emóciami rozumiem tie druhy skúsenosti patriace k doméne citov (alebo, ako by ich niektorí nazvali, k poriadku ‚srdca‘), ale ktoré sa zároveň uskutočňujú alebo sú konštituované na úrovni ducha.“[10] Zároveň ich pre ciele svojho skúmania odlišuje od afektov, ktoré práve nedosahujú úroveň ducha, ale patria do psycho-fyzickej roviny bytia. Ako príklad uvádza okrem iných slasť, bolesť, smútok či hnev. Steinbock však rozlišuje aj v rámci kategórie emócií, z ktorých vyčleňuje morálne emócie. Ich charakteristickým znakom je to, že sú vo svojej podstate vždy už interpersonálne. Odhaľujú totiž podstatu ľudskej bytosti. Naproti tomu stoja „obyčajné“ emócie, ako sú napríklad ľútosť, optimizmus, panika či znechutenie, ktoré nemusia mať *za každých okolností* interpersonálny rozmer – môžu sa teda vzťahovať len k nejakému objektu. Hoci je pre emocionalitu typická jej zameranosť na objekt, intencionalita, pri morálnych emóciách možno teda sledovať aj akúsi hlbšiu, bazálnejšiu rovinu. Tá odkrýva, kto som a ako som si daný ako osoba.[11] Steinbock pokračuje ďalej vo svojej poctivej systematike a sprehladňuje aj subkategóriu morálnych emócií. Delí ich na morálne emócie seba-danosti (pýcha, hanba, vina), možnosti (pokánie, nádej a beznádej) a napokon morálne emócie inakosti (dôvera, láska a pokora). Napriek systematickému deleniu sú tieto emócie vzájomne poprepletané[12] a pre ciele nášho textu – teda sledovania spôsobu seba-danosti – sa budeme zmieňovať aj o emóciách patriacich do zvyšných dvoch kategórií.

Okrem vymedzenia matérie, v rámci ktorej bude rozvíjať svoje skúmania, Steinbock pristupuje k emocionálnej sfére aj s osobitou metódou. Hoci je povaha jeho skúmaní fenomenologická, od Husserlovho návrhu sa – pri posudzovaní emocionálnej sféry – čiastočne odkláňa. Husserl emocionálnu sféru totiž nepokladal za samostatnú.[13] Emocionálna sféra tak musí byť založená na epistemických aktoch, pretože len tie sú objektivizujúce, teda iba prostredníctvom nich môžeme konštituovať zmysel.[14] Steinbock však obhajuje autonómnu štruktúru emócií, čo demonštruje v rámci celej knihy *Moral Emotions*. [15] Pri jednotlivých morálnych emóciách ukazuje ich štruktúru, ktorá je odlišná od štruktúry epistemických aktov.[16] Nádej napríklad odlišuje od číreho optimizmu či očakávania, keď opisuje vlastný jedinečný spôsob danosti jednotlivých morálnych emócií: „ukazujú sa ako samo-jestvujúce, ako iný druh skúsenosti, ktorý má svoj vlastný štýl danosti, rozpoznanie a evidencie a ktorý nie je redukovateľný ani na epistemické akty na jednej strane, ani na inštinkt či ‚súkromné pocity‘ na strane druhej.“[17] K autonómii emocionálnej sféry sa vehementne hlásil už Scheler, keď sa vymedzoval voči Kantovmu rozumovému a priori.[18]

Pri výskume morálnych emócií Steinbock navyše vychádza zo špecifickej formy danosti. Štandardne je fenomenológia postavená na jednom spôsobe danosti fenoménov, ktorým je *prezentácia*. [19] Prezentácia sa dotýka perceptuálnych a epistemických aktov, pričom je založená na vzťahu noema – noesis, intencia – vyplnenie. Na nej sú fundované ostatné oblasti skúsenosti ako napríklad oblasť cítenia či chcenia, ale aj náboženská či interpersonálna dimenzia skúsenosti. Steinbock však, poukazujúc na nezaložiteľnosť niektorých oblastí na intencionálnych objektivizujúcich aktoch, rozpracováva viaceré spôsoby danosti fenoménov, [20] ktoré súhrnne nazýva vertikálnosťou. [21] Podľa jeho mienky nie je pri odhalení možné všetky druhy fenoménov plnohodnotne zachytiť vo svojej podstate a zostávajú tak na okraji záujmu. Na poli skúmania morálnych emócií sa budeme pohybovať v rámci *zjavenia* ako špecifickej formy danosti, „ktorá kvalifikuje dimenziu skúsenosti ako morálnu. Pohyb, v ktorom či cez ktorý je osoba odhalená, je interpersonálny, takže morálna sféra je zakladajúca pre politický, ekonomický a sociálny život.“[22]

Sféra morality chápaná ako interpersonálna/ interPersonálna dimenzia

K ucelenejšiemu obrazu východísk J. A. Steinbocka je potrebné zamerať ešte pozornosť na objasnenie významu *morálneho* ladenia emócií. Steinbock upozorňuje, že moralita emócií nie je určovaná v štandardnom zmysle slova [23] – v medziach akejsi dichotómie dobra a zla či v (ne)súlade s mravným étosom spoločnosti: „Použitie prívlastku ‚morálny‘ v ‚morálnych emóciách‘ má evokovať

nezrušiteľnú interpersonálnu dimenziu skúsenosti.“[24] Zakomponovaním interpersonálnej dimenzie sa vynára i otázka porozumenia človeku nie ako subjektu, ale ako *osobe*. S tým súvisí aj špecifické porozumenie seba-danosti. „Ja“ („*self*“) nebude vnímať v zmysle súčasných koncepcií minimálneho, naratívneho ja či ja číro v technickom zmysle slova. Steinbock nadväzuje najmä na chápanie človeka ako osoby u Schelera alebo aj u Lévinasa – predovšetkým čo sa týka „akuzatívu“ seba dávania. Steinbock formuluje pracovnú definíciu osoby – slúžiacu ako východisko jeho skúmaní na poli morálnych emócií: „Pod osobou rozumiem ten dynamický pohyb a orientáciu, ktorá žije skrze činy, to u-stavovanie, ktoré sa rozvíja na úrovni ducha alebo, presnejšie, je rozpoznateľné ako zduchovenie konkrétneho žitého celku ľudskej bytosti.“[25] V tejto pracovnej definícii zreteľne vychádza zo Schelera, keď k človeku pristupuje celostne s jeho telesnou, intelektuálnou a duchovnou stránkou. Pre pochopenie osoby je kľúčovou predovšetkým duchovná oblasť, v rámci ktorej sa vytvára priestor na osobný rast i na vzájomné pôsobenie. Okrem nehotovosti a jedinečnosti je charakteristickou črtou človeka aj jeho inherentná interpersonalita. Osoba vníma vždy už samu seba ako zasadenú v generativite, je si daná už v interpersonálnych súvislostiach.[26]

Považujeme za potrebné zdôrazniť, že Steinbock chápe interpersonalitu zároveň vždy aj ako (minimálne) implicitnú interPersonalitu. Pojem interPersonálny sa mu zlieva aj s pojmom náboženský (*religious*). Nechápe ho pritom ako príklon k nejakej konkrétnej náboženskej konfesii, ale skôr ako vyjadrenie neseba-založiteľnosti a spätosti s absolútnym základom, posvätnom. Výrazom *náboženská* skúsenosť Steinbock v morálnych emóciách poukazuje na hlbšiu intímnu skúsenosť, ktorú Trajtelová pripodobňuje Ottovmu chápaniu ľudskej skúsenosti s posvätnom. Posvätno je teda niečím komplexným a neodmysliteľným v samom srdci náboženstva, no zároveň ono samo zostáva bez nejakého špecifického dogmatického zaradenia. Nemožno ho presne definovať či plne vystihnúť racionálnymi pojmami, zachováva si istý prvok neuchopiteľnosti a iracionálna. Je to „ono nevypovedateľné“.[27] Morálne emócie v sebe rozmer posvätna implicitne zahŕňajú, respektíve tento rozmer sprístupňujú, od-ohraničujú. Morálna, náboženská sféra či vertikálna sa v Steinbockovom vnímaní významovo značne prekrývajú. Vo *Phenomenology and Mysticism: The Verticality of Religious Experience* sa podrobne venuje vertikálnosti a od-ohraničeniu (*de-limitation*). V tejto súvislosti je od-ohraničenie významným fenoménom, pretože otvára sféru zmyslu, oslobodzuje od uzatvorenosti, od idolatrie akéhokoľvek druhu. Nielen tej explicitne náboženskej.[28]

Seba-zahaľujúci pohyb pýchy ako popieranie inherentnej interpersonality

Ako sme už uviedli, Steinbock spája s procesom zakrývania si vlastného Ja fenomén pýchy. Podľa Cambridžského slovníka má pýcha v zásade tri významy. Môžeme hovoriť o pýche ako satisfakcii – ak my alebo niekto nám blízky získa nejakú sumu dobra, respektíve čosi dobré vykoná. Druhým významom je pocitovanie rešpektu či hodnoty voči samému sebe, teda akési seba-vedomie. Z jazykovej analýzy pýchy nám vyplývajú isté pozitívne konotácie, napríklad sme pyšní či hrdí na svoj národ alebo sa pýšime našimi úspechmi. Na druhej strane používame výraz pýcha (a možno aj o čosi častejšie) s negatívnym podtónom, ktorý sa nám spája s veľmi vysokým seba-hodnotením. V tomto prípade sa jedinec domnieva, že je lepší alebo dôležitejší ako ostatní.[29] Steinbock sa podrobnejšie venuje rozlíšeniu morálnej emócie pýchy od iných, v bežnom jazyku podľa neho domnele synonymných výrazov. Morálnu emóciu pýchy si podľa neho nemožno zamieňať ani s pozitívne ladenými výrazmi ako „byť hrdý na niekoho“ (*being proud of*) alebo so seba-láskou (*self-love*) či seba-vedomím (*self-confidence*), ani negatívne ladením vystatovaním sa (*boasting*) alebo márnivosťou (*vanity*).[30] Steinbock okrem obširného opisu toho, čím pýcha nie je, poskytuje aj pozitívnu definíciu, či skôr charakteristiku pýchy: „pýcha je odmietaním alebo vzdorovaním voči prínosu, ktorý majú iní pri konštitúcii zmyslu môjho vlastného ja a konštitúcii zmyslu sveta – prínosu, uprostred ktorého implicitne alebo explicitne žijem.“[31] Steinbock teda poukazuje na to, že svet, v ktorom žijeme, je svetom intersubjektívnym, respektíve interpersonálnym. Pýcha pritom túto rovinu bagatelizuje, respektíve odmieta jej pripísať nejaký konštitutívny význam.

Steinbockovi potom z postoja pýchy plynú isté konzekvencie. Tým, že pyšný človek odmieta interpersonálnu (spolu-)konštitutívnosť sveta a toho, čo je v ňom, dochádza uňho aj k zahaľovaniu si vlastného Ja (*Myself*). Nemôžem vedieť, kým skutočne som, keď podstatnú časť toho, čo mňa a „môj“ svet utvára (teda Druhý/druhý/spoločenstvo/iný), potláčam a popieram. Zároveň z toho však vyplýva aj to, že vo svojej podstate fundujem svoj život a konanie na tejto interpersonálnej rovine, ale negatívne. Svojím postojom a činmi ju fakticky popieram, možno sa mi aj stráca z dohľadu, no tvorí základ, z ktorého moja pýcha môže vyrastať. Na uvedené konzekvencie sa nabaluje ešte ďalšia. Hoci interpersonálna rovina zostáva ako báza, jej (ne)vedomým popieraním si limitujem svoje možnosti rastu, zužujem si obzory a zatváram či prehliadam niektoré roviny zmyslu. Ako na sebe-založený (*self-grounding*) suverén tak existenciálne prichádzam o možnosť rekonštrukcie vlastného pohľadu či akéhosi situačného vhladu. Keďže prehliadam rozmer medzi *osobami*, netrpí tým (len) psycho-fyzické bytie, ale (aj) duchovná rovina môjho bytia. Pýcha mi tak odhaľuje seba samého, ale akosi zahmlene a zužujúco. Pôsobí teda seba-zahaľujúco (*self-dissembling*).^[32] Navyše, ak sa už v pyšnom postoji človek nachádza, nedostane sa z neho čírym uvedomením si svojej pýchy a prejavením *vlastnej* vôle s pyšným postojom skončiť: „potom ‚redukcia‘, o ktorej hovorím, nemôže byť niečo, čo ja iniciujem, ale skôr niečo, čo pochádza od iného.“^[33] Moja iniciatíva by bola zasa len ponáranie sa hlbšie do svojej seba-strednosti a seba-založenosti. Vyslobodenie z područia pýchy je možné prostredníctvom emocionálnych aktov a skúseností, ktoré sú nejakým spôsobom orientované na druhého ako dôvera, láska, pokora či vina a hanba.^[34]

Naštrbenie pyšného postoja skrze emóciu viny a hanby

Steinbock v diele *Moral Emotions* bližšie rozoberá práve fenomén viny a hanby ako emócie seba-danosti, ešte konkrétnejšie, ako emócie seba-odkrývania. Vina a hanba nás akosi upriamuje či spája s druhými, a tak nás smeruje k znovu-objaveniu toho, že sme bytosti zasadené v interpersonálnom priestore. Pozrime sa však na to, ako sa z fenomenologického hľadiska v skúsenosti tieto emócie prejavujú. Povedali sme si, že z pyšného postoja sa nedostaneme čírym uvedomením si našej pýchy či len vlastnou vôľovou aktivitou. Prirodzene, nechceme sa cítiť zahanbene ani vinne, pretože sa nám to spája s negatívnymi a neprijemnými pocitmi. Nielenže nechceme, my si ani nedokážeme nejakým spôsobom tieto emócie navodiť. Nie je to ako mnou ovládané spomínanie, napríklad aj na zážitok, pre ktorý sa cítim vinný či zahanbený. Jedine druhý/iný v nás môže nejakým spôsobom vzbudiť pocit viny či hanby.^[35] Nielenže nejde o vôľou ovládateľné emócie, nejde ani o „precitnutie“ na reflektujúcej úrovni rozumu. Steinbock operuje v rovine personálnej, a teda spirituálnej, kde sa zákony tradičnej logiky neuplatňujú. Tento podnet odkiaľsi zvonku, mimo môjho ega, však sám na vyslobodenie sa nestačí. Steinbock upozorňuje, že je potrebná aj naša kreatívna odpoveď.^[36] Aj Čapek poukazuje na to, že Steinbock nevníma (morálne) emócie ako nejaké pasívne vášne, ale skôr čosi ako skúsenosť alebo postoj. Pri ich skúmaní nepoukazuje len na to, ako nás čosi nečakane a neovládateľne „prepadne“, ale k esencii jednotlivých emócií patrí aj naša aktívna odpoveď na ne. Naša responzivita.^[37] Platí to aj v prípade „oslobodenia sa“ z postoja pýchy. K jeho zavŕšeniu je potrebný nielen podnet zvonku, ale aj moja kreatívna odpoveď. Jedno zadarmo nemôže fungovať bez druhého.

Steinbock pri emóciách seba-danosti reflektuje to, že sme si v skúsenosti vždy už nejakým spôsobom daní. Keďže však ide o *morálne* emócie, poukazuje nimi zároveň aj na rozmer druhého, *pred* ktorým som si daný^[38]: „hanba je daná ako vystavenosť pred druhým, vina je zakúšaná ako prestúpenie voči druhému a reakcia na druhého.“^[39] Hanba je teda skôr stavom bytia, a to stavom odhalenosti pred iným a vina je zasa „vlastníckym“ podielom na nejakom previnení sa voči inému. Pritom pri oboch fenoménoch dochádza k prežívaniu rozdvajajúcej skúsenosti (*diremptive experience*) ako „skúsenosti, v ktorej som zároveň identifikovaný s hlbšou orientáciou - vnútornou súdržnosťou - a zároveň túto vnútornú súdržnosť spochybňujem...“^[40] Steinbock poukazuje na existenciu akéhosi nášho spirituálneho jadra (*core self*), ktoré sa takpovediac ozyva pri fenoméne viny a hanby. Táto rozdvajajúca skúsenosť má významné postavenie pri odhaľovaní vlastného ja. Inak povedané, je nevyhnutnou podmienkou na to, aby sme si uvedomili odklon, vybočenie z toho, kým naozaj sme

a chceme byť. Fenomén viny a hanby je ruptúrou v skúsenosti, ktorá so sebou nesie napätie a konflikt. Možná nová orientácia alebo re-orientácia naráža na predošlú - hlbšiu či pôvodnejšiu rovinu. „Nevedomky si uvedomujem“ (teda nie nejakou kognitívnou aktivitou, skôr sa nachádzam na pred-reflexívnej úrovni), od čoho som sa odchyľil, koho som zradil a proti komu som sa previnil.

Steinbock uvádza dva paradigmatické prípady. Kafkov Jozef K. nevedel, za čo, ani kým je obvinený. Takáto vedomosť nie je potrebná na vzbudenie pocitu viny. Jozefa K. si však v chráme vypočul dôležité podobnenstvo o dverníkovi[41]. Steinbock vníma Zákon ako niečo absolútne a bránu ako jedinečný vstup, vstup len pre Jozefa K. Len tam sa môže stretnúť sám so sebou a len z toho „miesta“ cítiť vinu. Pri emócií hanby Steinbock zasa ako príklad uvádza prvý hriech Adama a Evy v rajskej záhrade. Ich nahota bola duchovnou nahotou a ich nutkavosť skryť sa pred Bohom značila ich seba-odhalenosť - „uvedomenie si“, že sa takpovediac odklonili od cesty smerujúcej k posvätnu.[42] Pre rozdvajujúcu skúsenosť je zároveň podstatná prítomnosť seba-lásky (*self-love*). Tú Steinbock dôrazne odlišuje od pýchy: „skutočnou seba-láskou rozumiem seba-danosť osobnej jedinečnosti a orientácie k hĺbke toho, kým sa môžem stať ako osoba, vzťahovo, ako Ja.“[43] Steinbock seba-láske rozumie ako otvorenosti k dynamickému rozvoju mojich schopností - toho kým som a môžem byť. Seba-láska však v sebe zahrňa aj rozmer *zodpovednosti* za to, kým sa stanem. Vďaka rozdvajujúcej skúsenosti som navrátený späť k sebe samému. No nie v pyšnej pozícii nominatívu, ale ako pokorený, daný v akuzatíve. To následne vytvára *priestor* pre moju reakciu - seba-kritiku či prípadné zmierenie sa s druhým. Čo súvisí s následným prehodnotením môjho duchovného smerovania a preklenutia sa z postoja pýchy do postoja pokánia a pokory.[44]

K seba-danosti skrze morálne emócie - charakteristika interpersonálneho Ja

Steinbock vo svojich úvahách prechádza od postoja uzavretosti - pýchy - až sa dostane k pokore a láske. Tie sú charakteristické otvoreným postojom, prítomnou dynamikou. Jedine v nich sa naplno rozvíja naše pravé Ja. Jedine v nich sa stávame osobami a prenikáme „ponad“ psycho-fyzické bytie k spirituálnej či existenciálnej rovine bytia. Súčasťou skúsenosti emócie viny a hanby je tiež *pozvanie* k re-orientácii svojho smerovania, k prehodnoteniu doterajšieho konania či myslenia. Ako formu odpovede Steinbock prezentuje fenomén pokánia.[45] Pokánie nás vedie smerom k uzmierneniu sa s ostatnými, s naším pravým Ja, no zároveň pôsobí aj na interPersonálnej úrovni - pri náprave vzťahov s posvätnom. Z toho možno vymedziť tri (neoddeliteľne späté) roviny, na ktoré sa Steinbock pri charakteristike vlastného Ja zameriava. Pôjde jednak o osobnú rovinu, kde akcentuje otvorenú možnosť osobného rozvoja, ktorá je jedinečná, dynamická, spoluutváraná, ale stále zostáva mne vlastná. Akcentuje po-volanie (*vocation*). Druhou rovinou je zdôraznenie interpersonálnej dimenzie pravého Ja, bez ktorej by sme v podstate nemali vôbec o čom hovoriť. Moje spirituálne bytie sa totiž prejavuje v akuzatíve - keď *obdržím* (koho? čo?) seba samého. Na plnenie svojho po-volania som pozvaný zvonku, od iného. K plnému odhaleniu môjho dynamického a podstatne nehotového Ja sa dostávam pri prežívaní fenoménu pokory a lásky. Vďaka nim dochádza k skutočnému seba-naplneniu. Steinbock však okrem interpersonálnej dimenzie rozlišuje aj dimenziu interPersonálnu. Proponuje našu zakorenenosť v akomsi duchovnom jadre, absolútnej Osobe, ktorú môžeme pokojne nazvať aj posvätnom - hoci sa Steinbock netají tým, že vychádza zo židovsko-kresťanskej, abrahámskej tradície. Na tejto interPersonálnej úrovni vychádza do popredia nevyhnutnosť oslobodenia sa od akejkoľvek formy idolatrie, teda fixácie zmyslu. Steinbock hovorí o potrebe od-ohraničenia (*delimitation*).

Teraz sa v krátkosti pozrieme na fenomén po-volania, ktorý Steinbock rozoberá v niekoľkých analýzach, pričom táto téma je doteraz súčasťou jeho výskumného záujmu.[46] Je potrebné spomenúť, že fenomén po-volania tematizuje vo svojej filozofii už Husserl i Scheller.[47] Skrze morálne emócie sa totiž môže toto po-volanie vyjasniť. Steinbock uvádza, že k odhaleniu nemusí zákonite prísť len skrze prežívanie viny, hanby či pokánia. Nevyhnutnou podmienkou je však otvorenosť interpersonálnemu a interafektívnemu poľu. Osobe môže byť po-volanie poodhalené aj cez

vnútorný vhlad, duchovné cvičenia alebo prostredníctvom blízkeho človeka. Fenomén po-volania úzko súvisí s hľadaním našej osobnej identity, ktorá je stáročia nalievajúcou otázkou (nielen) filozofov. Steinbock k problematike osobnej identity však uvádza akýsi hlbší rozmer, idúc ponad psycho-fyzické bytie smerom k duchovnej oblasti, k druhému/Druhému. Pre po-volanie je charakteristická jeho jedinečnosť. Pod po-volaním pritom nemáme na mysli našu pracovnú pozíciu - naše povolanie. Hoci ňou môže byť aj to. Aj v takom prípade by však bolo chápané ako jedinečné. Povolanie by bolo po-volaním *pre nás*. Znovu možno použiť prípad Jozefa K. Hoci mal vstúpiť do Zákona - ako do čohosi univerzálneho a absolútneho, vchod bol špeciálne vyhradený jedine preňho. Nik iný tadiaľ nemohol vojsť.[48] V diele *Phenomenology of Vocations* Steinbock podrobne analyzuje vybrané fenomény a medzi nimi aj prácu (*job*), zdedené postavenie (*legacy*), profesiu (*profession*) či kariéru vnímanú ako dar (*gifted-career*) a zameriava sa na ich pomer k identite človeka i jeho po-volaniu (*vocation*). Veľmi ľahko by sme si mohli napríklad zameniť kariéru vnímanú ako dar s po-volaním. Steinbock preto uvádza trefný príklad z Biblie. Mojžiš bol Bohom po-volaný, aby viedol Izraelitov, bez toho, aby mal nejaký talent vodcovstva či rečníctva. Boh si ho teda nezvolil pre jeho vrodené talenty. Tie pri danom fenoméne hrajú nevýznamnú (ba až žiadnu) rolu. Po-volanie nemožno vnímať ako nejaký dopredu napísaný scenár, osudovú nevyhnutnosť či akúsi fixnú esenciu. Taktiež treba vnímať to, že po-volaním môže byť čokoľvek. Častokrát aj niečo menej „poetické“. Nemusí vždy ísť o nejaký hrdinský čin, ako v Mojžišovom prípade.[49]

Pri interpersonálnej dimenzii Steinbock kladie dôraz na morálnu emóciu pokory a lásky, ktoré sú navzájom nerozlučne späté. Najvlastnejšou charakteristikou fenoménu pokory je nezištná služba druhému či ostatným. V tomto stave plne nachádzam samého seba, svoje skutočné Ja, čo sa (možno paradoxne) prejavuje v tom, že seba samého vlastne strácam. Strácam svoje ego zo zorného poľa. V pokore dochádza k otvoreniu nekonečného spektra možností, otvoreniu nových rovín zmyslu: „V pokore sú život, práca či konanie orientované na druhého; v službe poukazujú smerom k Bohu alebo k ostatným. V pýche je hľadiskom práce, života, a podobne vlastná osobnosť; pohyb pri nejakej činnosti - ak môžeme vôbec hovoriť o pohybe - sa končí v sebe samom.“[50] V rámci fenoménu pokory sa aktualizuje interpersonálne pole skúsenosti. Osoba sa oslobodzuje od ohraničeného zmyslu, navracia sa dynamika a pohyb. Účinnou „látkou“ pri fenoméne pokory je skutočnosť, že na seba v podstate zabudnem. Som úplne pohltý „objektom“, na ktorý sa zameriavam - na človeka, prácu, hudbu a podobne. Tým objektom môže byť čokoľvek. Ono zabudnutie na seba však nie je vôľovou aktivitou. Navyše, nie je ani *cieľom* morálnej emócie pokory. Je len akýmsi vedľajším produktom, ktorého si v podstate nemáme ani kedy všimnúť. Vtedy sme takpovediac vyličení. Pri pokore je pozoruhodné i to, že v dôsledku pozabudnutia na seba - na moje egocentrické túžby a záujmy - všetko, čo obdržím, sa stáva pre mňa *darom*. Pritom treba zdôrazniť, že nemožno pokoru stotožňovať s osobnostnou črtou skromnosti či poníženia. Pokora pôsobí v inej, to jest duchovnej rovine bytia.[51] Trajtelová interpretuje Steinbockovo uchopenie fenoménu pokory takto: „Pokora je originálny spôsob seba-danosti, spôsob, ktorým nadobúdam svoje Ja v láske a v ktorom môžem lásku získať. Je to spôsob seba-danosti, v ktorom on či ona žije jedinečne ako Ja - ako daný sebe z, pred a pre ostatných, teda už v rovine interpersonálnej a tiež ako po-volanie v zmysle kreatívneho stávania sa Sebou.“[52] Ako sme vyššie spomenuli, s fenoménom pokory súvisí prežívanie lásky. Steinbock rozvíja fenomén lásky v duchu Schelerovej filozofie, ako uvádza Trajtelová: „ako otvorený, dynamický a kreatívny akt alebo smerovanie, ktoré je orientované k najhlbšiemu možnému rastu milovaného, k bezhraničnej hĺbke alebo ‚dokonalosti‘ jeho či jej jedinečného osobného naplnenia v zmysle po-volania, chápanej ako nie definitívnej, nie určenej, nie predurčenej, teda kreatívnej a bezhraničnej hĺbke.“[53] Láska ma takpovediac doženie k tomu, že sa zaoberám dobrom a naplnením schopností milovaného, dostávam sa ponad seba, ponad svoje vlastné záujmy. Dostávam sa do postoja pokory.

Steinbock so seba-odhaľovaním v morálnych emóciách nerozlučne spája aj náboženskú, interPersonálnu dimenziu. Hoci nemusí byť vo všetkých prípadoch viditeľná navonok či explicitne

rozpoznateľná, je tam predsa vždy prítomná. Tvorí neoddeliteľnú súčasť morálnych, interpersonálnych vzťahov, je ich nevyhnutným základom. Steinbock hovorí o prapôvodnom vzťahu k absolútnej Osobe, v ktorom tkvie všetka interpersonalita a koniec koncov aj moje individuálne seba-odhalenie.[54] Otvorením či obnovením interpersonálneho poľa sa otvára a obnovuje aj priestor na budovanie vzťahu k absolútnej Osobe a to prostredníctvom fenoménu lásky. Steinbock sa pritom domnieva, že existujú len dva možné životné postoje a nič iné medzi tým. Jednak je to otvorený, odohraničený postoj, nasmerovaný na vertikálnu sféru a absolútnu Osobu. V tomto nasmerovaní je zahrnutá, v kontexte nášho textu kľúčová, morálna rovina skúsenosti. Druhým možným postojom je uzavretosť idolatrie. Tá sa tiež vyznačuje tým, že všetkým preniká. Ide však o úplne opačný pohyb. Zužuje priezor akejkoľvek oblasti skúsenosti, deformuje vertikálne vzťahy i náš spôsob nazerania. Steinbock pritom volá po nevyhnutnosti od-ohraničenia, vďaka ktorému sa tento priezor rozšíri, dôjde k ozdraveniu vertikálnych vzťahov. Apeluje aj na súčasnú spoločnosť, v ktorej sa idolatria prejavuje v najrôznejších formách od fanatizmu cez ideológie až po fundamentalizmus. Je nevyhnutné vyhnúť sa fixovaniu a okliešťovaniu zmyslu vo všetkých oblastiach života jednotlivca i celej spoločnosti. Fenomény podľa Steinbocka „prekypujú zmyslom“. V tomto smere oponuje aj Marionovej koncepcii saturovaného fenoménu. Ten delí fenomény na chudobné, bežné a saturované, pričom len saturovaný fenomén dáva viac, než môžeme pochopiť či prijať.[55] Pri chudobnom fenoméne tak nemožno ísť významovo takpovediac zaňho, nemôže odkryť viac, než je on sám. Steinbock sa však domnieva, že fenomén zo svojej podstaty *nemôže* byť chudobný. Chudobným môže byť len *pohľad* zakúšajúceho, ktorý je zatažený nejakou formou idolatrie.[56]

Záver

V tomto článku sme sa pokúsili čitateľovi predostrieť Steinbockov filozofický vesmír - vzájomne súvisiaci a nerozlučne prepletený, v ktorého centre sa nachádza vzťah s absolútnou Osobou, posvätnom. Steinbock v rámci svojich fenomenologických skúmaní načrtáva túto nábožensko-existenciálnu rovinu, z ktorej vychádzajú všetky ostatné vzťahy - k druhým i k sebe samému. Absolútnu Osobu nevníma dogmaticky, hoci jeho myslenie vyvstáva zo židovsko-kresťanskej tradície. Práve naopak - akúkoľvek formu idolatrie, akékoľvek ohraničenie zmyslu, pokladá za zhubné. Za dôležité však považuje upriamenie pozornosti na spirituálnu stránku ľudských bytostí. Človek nie je len psycho-fyzickým bytím, je čímśi viac. Je osobou. Alebo ako by povedal Jaspers - existenciou.

Výsledkom Steinbockových úvah (nielen) na poli morálnych emócií je dôraz na potrebu vzájomnej interakcie. Tá je kľúčom k nájdeniu pravého Ja a svojho miesta vo svete. Svojho po-volania. Človek je bytosťou otvorenou, nehotovou, v sebe nezaloženou. To, kým som a čím sa stanem, je otvoreným príbehom, drámou všedných dní. Steinbock vo svojich skúmaniach nadväzuje na líniu Maxa Schelera, Emanuela Lévinasa, ale aj na Karla Jaspersa. Skúma totiž interafektivitu v rámci duchovnej sféry, sféry osôb, pričom zdôrazňuje potrebu komunikácie. Komunikácie v najširšom možnom význame tohto pojmu. Steinbock vo veľkej miere kladie dôraz na morálne emócie a ich schopnosť čosi bytostne dôležité komunikovať. Morálne emócie teda nie sú len akýmisi „vášňami duše“, ale plnia esenciálnu úlohu pri prežívaní existenciálnych momentov v živote človeka.

Literatúra

Bermers, Ch: *Arbeit und Leben, Grundzüge einer Phänomenologie des Handelns*. In: Jonas Julia, Lemberck Karl-Heinz. *Mensch - Leben - Technik: Aktuelle Beiträge zur phänomenologischen Anthropologie*. Würzburg: Königshausen & Neumann, s. 149 - 168.

Cambridge Dictionary. Dostupné na: <https://dictionary.cambridge.org/> [19.3. 2020].

Čapek, J.: *Mohou být emoce vnitřně morální?* In: *Reflexe*, vol. 2016, no. 51, s. 149 - 162.

Fuchs, Th.: *Depression, Intercorporeality and Interaffectivity*, In: Ratcliffe Matthew; Stephan Achim (eds.), *Depression, Emotion and the Self: Philosophical and Interdisciplinary Perspectives*. Upton Pyne: Imprint Academic, 2014, s. 233 - 252.

Horyna, B. et al.: *Filozofický slovník*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, 464 s.

- Husserl, E.: *Čistá fenomenológia, jej metóda a oblasť výskumu*. In: *Filozofia*, roč. 61, 2006, č. 1, s. 63 – 72.
- Kafka, F.: *Proces*. Bratislava: Petit Press, 2016, 262 s.
- Marín, Á. E.: *Generative Problems and Generative Phenomenology. Thinking over Anthony J. Steinbock's conception of familiarity and alienness and their relation to a generative absolute*. In: *The Yearbook on History and Interpretation of Phenomenology 2015*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016, s. 65 – 79.
- Marion, J.-L.: *Saturovaný fenomén*. In: *Filozofia*, roč. 62, č. 5, 2007, s. 378 – 402.
- Moran, D., Cohen, J.: *The Husserl Dictionary*. New York: Continuum, 2012, 384 s.
- Otto Rudolf, *Posvätno. Iracionalita v ideí božství a její poměr k racionalitě*. Praha: Vyšehrad, 1998, 160 s.
- Scheler, M.: *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik. Neuer Versuch der Grundlegung eines ethischen Personalismus*, Halle: Halle a.d.S, 1916, 620 s.
- Solomon, R.: *Emotions in Phenomenology and Existentialism*, In: Dreyfus Hubert, Wrathall, Mark, *A Companion to Phenomenology and Existentialism*. Hoboken: Blackwell Publishing Ltd, 2006, s. 291 – 309.
- Steinbock, A. J.: *Moral Emotions: Reclaiming the Evidence of the Heart*. Evanston: Northwestern University Press, 2014, 354 s.
- Steinbock, A. J.: *Domáce a cudzie. Generatívna fenomenológia a Husserl*, Pusté Úľany: Schola Philosophica, 2013, 347 s.
- Steinbock, A. J.: *Phenomenology and Mysticism. The Verticality of Religious Experience*. Bloomington: Indiana University Press, 2007, 309 s.
- Steinbock, A. J.: *Phenomenology of Vocations*. In: *The Yearbook on History and Interpretation of Phenomenology 2016*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2017, s. 17 – 47.
- Steinbock, A. J.: *Interpersonal Attention Through Exemplarity*. In: *Journal of Consciousness Studies*, roč. 8, 2001, s. 179 – 196.
- Steinbock, A. J.: *Tri filozofické eseje*. Pusté Úľany: Schola Philosophica, 2012, 85 s.
- Trajtelová, J., Benkőová, M.: *Osoba ako fenomén: Od intersubjektivity k interpersonalite. So štúdiou A. J. Steinbocka*. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2015, 125 s.
- Trajtelová, J.: *On Verticality and De-limitation*. In: *The Yearbook on History and Interpretation of Phenomenology 2014*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015, s. 131 – 159.

P o z n á m k y

[1] HUSSERL, E.: *Čistá fenomenológia, jej metóda a oblasť výskumu*. In: *Filozofia*, roč. 61, 2006, č. 1, s. 69.

[2] Porov. MORAN D., COHEN, J.: *The Husserl Dictionary*, New York: Continuum, 2012, s. 137 a STEINBOCK, J., A.: *Domáce a cudzie. Generatívna fenomenológia a Husserl*, Pusté Úľany: Schola Philosophica, 2013, s. 65 – 67.

[3] Porov. HORYNA, B. a kol.: *Filozofický slovník*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, heslo: intersubjektivita, MORAN D., COHEN, J.: *The Husserl Dictionary*, New York: Continuum, 2012 a MARIN, Á., E.: *Generative Problems and Generative Phenomenology. Thinking over Anthony J. Steinbock's conception of familiarity and alienness and their relation to a generative absolute*. In: *The Yearbook on History and Interpretation of Phenomenology 2015*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016, s. 74 – 75.

[4] Domáce a cudzie sú preňho základné, neodnímateľné štruktúry, na podklade ktorých subjekt žije a rozvíja vzťahy. Domov je mojím zázemím, v ktorom sa orientujem a z ktorého pristupujem k cudziemu. Cudzí svet je pre mňa to, čomu nerozumiem, pretože je pre mňa neznámy. Domáci a cudzí svet sú si však bližšie akoby sa na prvý pohľad zdalo. Navzájom sa udržiavajú takpovediac pri živote, konštituujú sa. Ani jeden z nich nie je pôvodný, respektíve oba sú. Z podobných úvah bude Steinbock vychádzať aj pri seba-danosti subjektu. Porov. TRAJTELOVÁ, J.: *Podoby intersubjektivity a interpersonality vo filozofii Anthonyho J. Steinbocka*, 2015, s. 16 – 20 a MARIN, Á., E.: *Generative*

Problems and Generative Phenomenology. Thinking over Anthony J. Steinbock's conception of familiarity and alienness and their relation to a generative absolute, 2016, s. 69 a s. 75 - 77.

[5] Osobitú pozornosť generativite venuje aj v štúdiu *Generativity and the Scope of Generative Phenomenology*. Publikovanej vo WELTON, D. (ed.): *The New Husserl. A Critical Reader*. Bloomington: Indiana University Press 2003, s. 289 - 325.

[6] MARÍN, Á., E.: *Generative Problems and Generative Phenomenology*, 2016, s. 74.

[7] STEINBOCK, J., A.: *Od fenomenologickej nesmrteľnosti k natalite*. In: STEINBOCK, A. J.: *Tri filozofické eseje*. Pusté Úľany: Schola Philosophica, 2012, s. 78 - 79.

[8] Porov. SOLOMON, C. S.: *Emotions in Phenomenology and Existentialism*, In: DREYFUS, L. H., WRATHALL, M, A.: *A Companion to Phenomenology and Existentialism*, Hoboken: Blackwell Publishing Ltd, 2006, s. 291 - 296 a . s. 300 a STEINBOCK, J. A.: *Moral Emotions: Reclaiming the Evidence of the Heart*. Evanston: Northwestern University Press, 2014, s. 4 - 6.

[9] Porov, FUCHS, T.: *Depression, Intercorporeality and Interaffectivity*, In: RATCLIFFE, M.; STEPHAN, A. (eds.): *Depression, Emotion and the Self: Philosophical and Interdisciplinary Perspectives*. Upton Pyne: Imprint Academic, 2014, s. 235 - 237 a s. 241 - 250.

[10] STEINBOCK, J. A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 12.

[11] Porov. TRAJTELOVÁ, J.: *Podoby intersubjektivity a interpersonalita vo filozofii Anthonyho J. Steinbocka*. In: TRAJTELOVÁ, J., BENKÖOVA, M.: *Osoba ako fenomén: Od intersubjektivity k interpersonalite*. So štúdiu A. J. Steinbocka. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2015, s. 30 a 33.

[12] Napríklad skúsenosť beznádeje, ako emócie (ne)možnosti, je úzko spätá s prežívaním pýchy, ako emóciou seba-danosti. V dôsledku inherentného seba-založenie pri fenoméne pýchy chýba ten základ mimo ego, na ktorom je fenomén nádeje takpovediac postavený.

[13] Chceme však upozorniť na to, že vo februári 2021 bude z Husserlových rukopisov vydaná publikácia *Studien zur Struktur des Bewusstseins*, ktorá môže viesť k špecifikácii či aktualizácii výskumu v tejto oblasti.

[14] Porov. ČAPEK, J.: *Mohou být emoce vnitřně morální?* In: *Reflexe*, vol. 2016, no. 51, s. 150.

[15] Pod knihou mám v tomto prípade na mysli *Moral Emotions: Reclaiming the Evidence of the Heart*.

[16] Porov. TRAJTELOVÁ, J.: *Podoby intersubjektivity a interpersonalita vo filozofii Anthonyho J. Steinbocka*, 2015, s. 32 a STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 10 - 11.

[17] STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 11.

[18] Scheler sa nazdáva, že emocionálne prejavy ducha nie sú súčasťou myslenia, ale sú od neho nezávislé a majú svoje vlastné objekty skúmania. Porov. SCHELER M.: *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik. Neuer Versuch der Grundlegung eines ethischen Personalismus*, Halle: Halle a.d.S, 1916, s. 60 - 63.

[19] Porov. TRAJTELOVÁ, J.: *Podoby intersubjektivity a interpersonalita vo filozofii Anthonyho J. Steinbocka*, 2015, s. 42 - 43.

[20] Rozlišuje pritom epifániu, zjavenie, manifestáciu, odhalenie a prejavenie. Porov. TRAJTELOVÁ, J.: *Podoby intersubjektivity a interpersonalita vo filozofii Anthonyho J. Steinbocka*, 2015, s. 42 - 44.

[21] Steinbock sa vyjadruje, že pri vertikálnite má na mysli sféru tajomna a úcty. Preferuje však pojem vertikálnita pred pojmom transcendencia, ktorý je opradený značným filozofickým a náboženským nánosom. Porov. STEINBOCK, J. A.: *Phenomenology and Mysticism. The Verticality of Religious Experience*. Bloomington: Indiana University Press, 2007, s. 13.

[22] STEINBOCK, J., A.: *Phenomenology and Mysticism*, 2007, s. 15.

[23] Porov. TRAJTELOVÁ, J.: *Podoby intersubjektivity a interpersonalita vo filozofii Anthonyho J. Steinbocka*, 2015, s. 30 - 31.

[24] STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 13.

[25] „I understand by person that dynamic movement and orientation that lives through acts, that en-actment which unfolds on the level of spirit, or more exactly, is discernible as the spiritualization of the concrete lived-whole of the human being.“ STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 11.

[26] Porov. BENKÖOVA, M.: *K fenomenológii osoby Maxa Schelera*, s. 60 - 61 a s. 72.

- [27] Porov. STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 13 - 14, s. 58 a TRAJTELOVÁ, J.: *Podoby intersubjektivita a interpersonalita vo filozofii Anthonyho J. Steinbocka*, 2015, s. 36 a OTTO, S.: *Posvátno. Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, Praha: Vyšehrad, 1998, s. 20 - 22.
- [28] Porov. TRAJTELOVÁ, J.: *On Verticality and De-limitation*. In: *The Yearbook on History and Interpretation of Phenomenology 2014*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015, s. 135 - 137.
- [29] Porov. Cambridge Dictionary (online), heslo: pride. Dostupné na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/pride> [19.3. 2020].
- [30] Porov. STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 57 - 65.
- [31] STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 34.
- [32] Porov. ČAPEK, J.: *Mohou být emoce vnitřně morální?*, s. 154 - 156 a STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 33-36, s. 53 a 59.
- [33] STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 51.
- [34] Porov. ČAPEK, J.: *Mohou být emoce vnitřně morální?*, 2016, s. 154.
- [35] Čapek poukazuje na to, že je nevyhnutné, aby Steinbock ešte objasnil tento aktívno-pasívny ráz morálnych emócií. Akoby tento mechanizmus podnetu a reakcie naň nebol Steinbockom plne uchopený, respektíve plne artikulovaný v diele *Moral Emotions*. Porov. ČAPEK, J.: *Mohou být emoce vnitřně morální?*, 2016, s. 159 - 160.
- [36] Porov. STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 75 - 76 a 104 - 107 a STEINBOCK, J., A.: *Phenomenology of Vocations*. In: *The Yearbook on History and Interpretation of Phenomenology 2016*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2017, s. 36.
- [37] Porov. ČAPEK, J.: *Mohou být emoce vnitřně morální?*, 2016, s. 159 - 160.
- [38] Porov. TRAJTELOVÁ, J.: *Podoby intersubjektivita a interpersonalita vo filozofii Anthonyho J. Steinbocka*, 2015, s. 33.
- [39] STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 131.
- [40] Ibid., s. 116.
- [41] Porov. KAFKA, F.: *Proces*, Bratislava: Petit Press, 2016, s. 214 a nasl.
- [42] Porov. STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 75 - 78, s. 107 - 109 a STEINBOCK, J., A.: *Phenomenology and Mysticism*, 2007, s. 195.
- [43] STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 77.
- [44] Porov. ibid., s. 72 - 74, s. 104 a s. 116 - 119.
- [45] Ibid, s. 138.
- [46] Okrem, pre ciele nášho textu kľúčovému dielu *Moral Emotions*, sa tejto téme venuje aj v *Phenomenology and Mysticism. The Verticality of Religious Experience* či v štúdiách *Phenomenology of Vocations* a (spolu s Janou Trajtelovou) v *Transcendence as Creativity: Vocation in Andrei Tarkovsky*. Obe uverejnené v *The Yearbook on History and Interpretation of Phenomenology 2016*.
- [47] Na hlbšie preskúmanie fenoménu po-volania u týchto autorov pozri napríklad BERMES, CH.: *Arbeit und Leben, Grundzüge einer Phänomenologie des Handelns*, In: JONAS, J., LEMBECK, K., H.: *Mensch - Leben - Technik: Aktuelle Beiträge zur phänomenologischen Anthropologie*, Würzburg: Königshausen & Neumann, s. 163 - 167 a BENKŮOVÁ, M.: *K fenomenológii osoby Maxa Schelera*, 2015, s. 64 - 70.
- [48] Porov. STEINBOCK, J., A.: *Phenomenology of Vocations*, 2017, s. 17 - 19 a STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 127 - 128.
- [49] Porov. STEINBOCK, J., A.: *Phenomenology of Vocations*, 2017, s. 28.
- [50] STEINBOCK, J., A.: *Phenomenology and Mysticism*, 2007, s. 215.
- [51] Porov. STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 231 - 234, s. 240 a s. 257.
- [52] TRAJTELOVÁ, J.: *On Verticality and De-limitation*, 2015, s. 148.
- [53] Ibid., s. 147.
- [54] Porov. STEINBOCK, J. A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 13 - 14, s. 128 a STEINBOCK, J. A.: *Interpersonálna pozornosť a exemplarita*, In: TRAJTELOVÁ, J., BENKŮOVÁ, M.: *Osoba ako fenomén: Od intersubjektivita k interpersonalite*. So štúdiou A. J. Steinbocka. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2015, s. 101. V originálnej verzii tejto štúdie: STEINBOCK, J., A.: *Interpersonal Attention Through*

Exemplarity, roč. 8, č. 5 - 7, 2001, s. 184 - 185.

[55] Porov. MARION, J. L.: *Saturovaný fenomén*, In: *Filozofia*, roč. 62, č. 5, 2007, najmä s. 393 - 394 a s. 399 - 402.

[56] Porov. TRAJTELOVÁ, J.: *Podoby intersubjektiviny a interpersonaliny vo filozofii Anthonyho J. Steinbocka*, 2015, s. 48 - 51 a TRAJTELOVÁ, J.: *On Verticality and De-limitation*, 2015, s. 137 - 141 a STEINBOCK, J., A.: *Moral Emotions*, 2014, s. 268 - 296 a s. 277.

Mgr. Pavlína Čapkovičová
Katedra filozofie
Filozofická fakulta TU v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
e-mail: pavlina.capkovicova@tvu.sk